

SHO'RADOSHLAR OILASI O'SIMLIKLARINING AMALIY AHAMIYATI VA KAMYOB TURLARINI O'RGANISH

A.X.Mammadiyev

DTPI o'qituvchisi

Meliqulov Anvar

DTPI Biologiya ta'lim yo'nalishi talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11530381>

Annotatsiya. Maqolada sho'radoshlar oilasiga mansub o'simliklarning botanik tavsifi, bioekologik xususiyatlari hamda geografik tarqalishi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Sho'radoshlar oilasi, YUNESKO, Chenopodiaceae, landshaft.

STUDY OF PRACTICAL IMPORTANCE AND RARE SPECIES OF PLANTS OF THE FAMILY OF SHURADOSH

Abstract. The article provides information on the botanical description, bioecological characteristics, and geographical distribution of plants belonging to the family of sorghums.

Key words: Chenopodiaceae family, UNESCO, Chenopodiaceae, landscape.

ИЗУЧЕНИЕ ПРАКТИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ И РЕДКИХ ВИДОВ РАСТЕНИЙ СЕМЕЙСТВА ШУРАДОШ.

Аннотация В статье приведены сведения о ботаническом описании, биоэкологической характеристике и географическом распространении растений семейства сорго.

Ключевые слова: семейство Chenopodiaceae, ЮНЕСКО, Chenopodiaceae, ландшафт.

Mamlakatimizda ta'lim sohasini rivojlantirish, ta'lim muassasalari moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ta'lim muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar biologiya fanini o'qitish jarayoniga xalqaro tajribalarni samarali tatbiq etish Ozbekiston Respublikasi 1995-yil «Biologik xilma-xillik to'g'risida»gi konvensiyaga qo'shilib xalqaro hamjamiyat oldida o'zining milliy biologik resurslarini muhofaza qilish ushun javobgarlikni elon qildi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach tabiatni muhofaza qilish bo'yisha xalqaro tashkilotlarga azo bo'ldi. Mamlakatimiz tabiat muhofazasida BMTning YUNESKO (talim, fan va madaniyat), FAO (ozuq-ovqat va qishloq xo'jaligi qo'mita)lari bilan doimiy ravishda aloqada bo'lib ish olib bormoqda. Ozbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimovning BMT sammiti mingyillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlangan yalpi majlisidagi nutqida ekologiyani muhofaza qilish va atrof –

muhitni asrab – avaylash ayniqsa, hozirgi anomal tabiiy o'zgarishlar sharoitida Ming yillik deklarasiyasida belgilangan maqsadlarga erishishda katta ahamiyat kasb etishi to'g'risida o'z fikrlarini bildirdi.

O'zbekiston tabiatining biologik va landshaftlar xilma-xilligi, Milliy boyligimizning ajralmas qismidir. Bu boylik bir necha ming yillik evolyusiya davomida yuzaga kelgan va ajdodlarimiz tomonidan bizga qoldirilgan ulkan merosdir.

Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiya sohalarining mavjud taraqqiyotidan foydalanib, undan ta'lim-tarbiya yo'nalishida keng qo'lanilsa, o'sha mamlakatning zamonaviy jamiyat qiyofasini belgilab beradi. Zamonaviy jamiyatning eng muhim xarakterli jihati uning barcha sohalarida globallashuvning ko'zga tashlanayotganligidir. Keyingi yillarda biologiya fanining roli benihoya ortib bormoqda. Bu tushunarli, albatta. Hozirgi kunda Oziq-ovqat muammosini hal etish, tabiatni muhofaza qilish, odamdagi nasldan-naslga o'tadigan kasalliklarni o'rganish, inson salomatligini yaxshilash tadbirlarini ishlab chiqish, koinotni zabt etish, tirik mavjudotlarniig tuzilishi va funksiyasidan texnikaga andaza olish va boshqa shu singari masalalar biologiya fanining rivojlanishi bilan uzviy bog'liq ekanligi ko'pchilikka ayon.

Organizmlar hayotining fundamental fenomoni bo'lgan irsiyat va o'zgaruvchanlikning qisqa davr ichida hayratda qoldiradigan darajada sodda , ammo chuqur mantiqi hal bo'lishi, genetik axborot bilan uning fenotipik ifodasi, ya'ni organizmning barcha belgilari yig'indisi orasidagi eng qorong'i va chigal muammolarni yechish biologik fanlar oldida turgan muhim vazifa hisoblanardi. XX asrning ikkinchi yarmida o'z tadqiqotlariga fizika, kimyo, matematika fan metodlarini joriy etish tufayli genetika biologiyaning tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan sertarmoq sohasiga aylanadi. Bu esa barcha tirik organizmlarga xos irsiyat va o'zgaruvchanlik haqidagi bilimlarni kengayishiga olib keldi. Farzandlarimizni sog'lom tug'ilishi ko'p jihatdan keng aholi, ayniqsa yoshlar orasida genetik bilimlarni tarqatish,genetik savodxonlikni oshirishi bilan uzviy bog'liq.

Xurmatli Prezidentimiz SH.M.Mirziyoev Oliy majlisga murojatnomasida ta'lim tizimni va fan taraqqiyotining yuqori bosqichlarga olib chiqish borasida quyidagi fikrlarni bayon etdilar "Biz O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunga faqat islohot, ilm-ma'rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun, avvalambor, tashabbuskor islohotchi shijoat bilan maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur. SHuning uchun ham bog'chadan boshlab oliy o'quv yurtigacha — ta'limning barcha bo'g'inlarini isloh qilishni boshladik. Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a'zolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-ma'rifat, yuksak ma'naviyat kerak. Ilm yo'q joyda qolog'lik, jaholat va albatta, to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi.

Sharq donishmandlari aytganidek, “Eng katta boylik — bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros — bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik — bu bilimsizlikdir”. Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o’zlashtirish, chinakam ma’rifat va yuksak madaniyat egasi bo’lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo’lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalariga axborot-texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma’naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbatdosh iqtisodiyotni shakllantirish borasida boshlagan ishlarimizni jadal davom ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga ko’tarish maqsadida men yurtimizda 2020 yilga “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish” yili deb nom berishni taklif etaman. Maktab o’quv dasturlarini ilg’or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o’quv yuklamalari va fanlarni qayta ko’rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarur.

Mamlakatimiz uchun ilm-fan sohasidagi ustuvor yo’nalishlarni aniq belgilab olishimiz kerak. Hech bir davlat ilm-fanning barcha sohalarini biryola taraqqiy ettira olmaydi. SHuning uchun biz ham har yili ilm-fanning bir nechta ustuvor yo’nalishini rivojlantirish tarafdorimiz.

Joriy yilda matematika, kimyo-biologiya, geologiya kabi yo’nalishlarda fundamental va amaliy tadqiqotlar faollashtirilib, olimlarga barcha shart-sharoitlar yaratib beriladi. Shuningdek, ilm-fan sohasida fundamental va innovatsion tadqiqotlar uchun maqsadli grant mablag’larini ajratish mexanizmini tubdan qayta ko’rib chiqish kerak. Prezidentimizning ushbu murojati barcha pedagoglarni ruhlantirdi va barcha o’qitishning yuqori samara beradigan, ta’lim tizimini mukammallashtiradigan texnologiyalar ustida tinmay ishlaydilar.

O’zbekiston florasida o’zining rang-barangligi bilan ajralib turadi. Unda barcha tik mintaqalar va ularga xos bo’lgan o’simliklari mavjud. Hozirda respublikamizda jami turlar soni 4500 ga yaqin bo’lib, 15000 dan ziyod turkum va 785 tadan ortiq oilaga birlashtirilgan. Gulli yoki yuksak o’simliklar ham floramizda keng tarqalgan. Ularning turlar soni 250 mingdan ortiqroqni tashkil etadi. Bu turlar 13000 turkumga va 533 ta oilaga kiritilgan. Botanika bog’laridagi o’simlik turlarini qo’shib hisoblaganda, O’zbekiston florasidagi turlar soni salkam 9000 turlarni tashkil etadi.

O’zbekistonning o’simliklar dunyosi turli-tuman bo’lib, cho’l mintaqasidan tortib, tog’ cho’qqilarigacha bo’lgan hududlarda tarqalgan. Ulardan ko’pchiligi faqat yovvoyi holda o’sib ilmiy jihatdan yetarli darajada o’rganilmagan. Bular orasida shunday o’simliklar borki, ulardan xalq xo’jaligining turli tarmoqlarida foydalanish mumkin (masalan, tibbiyotda, asalarichilikda, oshlovchi va bo’yoq moddalar olishda, manzarali o’simliklar sifatida va

boshqa sohalarda). Ana shunday foydali oʻsimliklar oilalaridan biri Shoʻradoshlar oilasi — Chenopodiaceae.

4-rasm. Oddiy laviagi (B. vulgaris)

Shoʻradoshlar orasida muhim oziq-ovqat, yem-xashak (choʻl, yarim choʻl), dorivor va begona oʻtlar bor. Oilaning 110 turkumiga mansub 1500 dan koʻproq turlari mavjud boʻlib, ular Oʻrtayer dengizboʻyi, Gʻarbiy, Oʻrta va Markaziy Osiyoda, Shimoliy Amerikaning preriyalari, Janubiy Amerikaning pampaslarida va Avstraliyaning sahrolarida keng tarqalgan. Oʻzbekistonda 43 turkumi va 180 turi yovvoyi holda oʻsadi. Shoʻradoshlar kichik oilasining Lavlagi, ismaloq, olabuta, tceskcen, ebalak, karnforosma, kumarjik, qumtariq va izen kabi turkumlarining turlari yovvoyi holda respublikamizda ancha keng tarqalgan.

REFERENCES

1. S.M.Mustafaev. Botanika. "Oʻzbekiston" 2002 y.
2. V.A.Burgin.F.X.Jongurazov Saidov J.K.va boshqalar. Botanika va oʻsimliklar fiziologiyasi.T,«Oʻqituvchi» 1972 y
3. I.Xamdamiyov., I.Shukrullayev., YE.Tarasova. va boshqalar. Botanika asoslari.T., «Mehnat», 1990.
4. Xolida Mirfayoz qizi Maxkamova. Botanika.T. «Oʻqituvchi», 1995 y.
5. Ikramov M. I, Marmuradov X.N, Yoʻldashev A.S. Botanika, T. "Oʻzbekiston" 2002 y.
6. Xudayqulov S.M, Nazarenko L.I. oʻsimliklar sistematikasidan amaliy mashqulot «Toshkent» 1984 y.

7. Jukovskiy T.M. Botanika. «Moskva» 1982 Y. 667 bet.
8. Prator O.P. O'zbekiston yuksak o'simliklar, oilari, zamonaviy tizimi va o'zbekcha nomlari. «Toshkent» 1995 y. 396 bet.
9. Taxtabjeam A.L. Sistemika magnioletov. 1987 Y. 439 bet.
10. O'ktampratov O, Jumaev K. Yuksak o'simliklar sistemikasi. «Toshkent» 2003 y. 144 bet.